

Ekoloji təhlükəsizlik Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 254-cü maddəsi nümunəsində cinayət-hüquqi müdafiə obyektı kimi

Yer üzü insan cəmiyyəti üçün xüsusi dəyərdir.

Bu, insanların bütün nəsilləri üçün yeganə yaşayış yeridir. Son vaxtlar həm Rusiyada, həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada torpağın vəziyyəti nəzərəcarpacaq dərəcədə pisləşmişdir. Ətraf mühitin vəziyyətinə dair torpaq monitorinqi və digər monitorinq sistemlərindən alınan məlumatların təhlili göstərir ki, torpaqların pisləşmə tendensiyası davam edir. Eroziya, deflyasiya, bataqlıq, şoranlaşma, səhrələşmə, kənd təsərrüfatında istifadə olunan torpaqların kol və

kiçik meşələrlə örtülməsi və kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın itirilməsinə səbəb olan digər proseslər intensiv inkişaf edir. Torpaqların iqtisadi dövriyyədən çıxarılmasının qarşısının alınması, belə bir bənzərsiz mənbənin qorunmasının vacibliyini nəzərə alaraq Müstəqil Dövlətlər Birliyinə üzv dövlətlər üçün nümunəvi Cinayət Məcəlləsində torpağın cinayət-hüquqi üsullarla qorunmasına ehtiyac barədə təklif belə formada ifadə edildi: " saxlanması, istifadəsi və daşınması zamanı pestisidlər, gübrələr, bitki böyütmə stimulantları və digər təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrlə, habelə torpaqların qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan ətrafa əhəmiyyətli dərəcədə ziyan vuran digər zərərlərlə zəhərlənməsi cinayət məsuliyyətinə səbəb olur." (Bölmə 1. Maddə 225). Azərbaycan və Rusiyanın cinayət qanunvericiliyi torpaqlara ziyan vurmaqla əlaqədar ictimai təhlükəli hərəkətlərə də qiymət verdi. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 254.1-ci maddəsində göstərilmişdir: "Saxlanması, istifadə edilməsi yaxud daşınması zamanı gübrələrlə, təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrlə davranış qaydalarının pozulması nəticəsində təsərrüfat və ya başqa fəaliyyətin zərərli məhsulları ilə torpaqların zəhərlənməsi, çirkləndirilməsi yaxud onların başqa

cür korlanması, insanların sağlamlığına və ya ətraf mühitə əhəmiyyətli ziyanın vurulmasına səbəb olduqda" cinayət məsuliyyəti yaradır.

Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 254-cü maddəsinin 1-ci hissəsində göstərilmişdir: "Gübrələrin, bitki böyüdücü stimulyatorların, pestisidlərin və digər təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrin saxlanması, istifadəsi və daşınması zamanı davranış qaydalarının pozulması nəticəsində təsərrüfat və ya başqa fəaliyyətin zərərli məhsulları ilə torpaqların zəhərlənməsi, çirkləndirilməsi yaxud onların başqa cür korlanması, insanların sağlamlığına və ya ətraf mühitə əhəmiyyətli ziyanın vurulmasına səbəb olduqda" cinayət məsuliyyəti yaradır.

Sevindirici haldır ki, cinayətin predmeti və subyektini anlamaqda Rusiya və Azərbaycan qanunvericilərinin fikirləri tamamilə üst-üstə düşür. Torpağa vurulan zərərin bütöv bir obyektı kimi ictimai təhlükəsizlik əleyhinə olan cinayətlər göstərilir. Çünki bu kompozisiya yerli qanunvericilər tərəfindən " İctimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə olan cinayətlər" bölməsində yerləşdirilmişdir. Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 254-cü maddəsi və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 254-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin ümumi obyektı bu cina-

yətlərin "Ekoloji Cinayətlər" fəslində yerləşməsinə görə ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində inkişaf edən münasibətlərdir. Qeyd etmək lazımdır ki, hər iki qanunverici bu halda cinayət qanununun qorunması predmetinin torpaq sahəsi deyil, təbii obyekt və təbii sərvət kimi torpaq olduğunu qeyd edir. "Torpaq" və "torpaq sahəsi" anlayışları eyni deyildir. Torpaq sahəsi birbaşa torpaq münasibətləri obyektidir, eyni zamanda dövlət qeydiyyatı baxımından universal bir hüquq obyektidir. Bu maddənin dispozisiyası ilə əlaqəli torpaq, ekoloji, iqtisadi, istirahət və digər funksiyaları yerinə yetirən, insanlar üçün həyatı dəstəkləyən bir səth, torpaq qatı kimi başa düşülür. Torpağın kimin mülkiyyətində olması və təyinat məqsədi vacib deyil. İstər dövlət mülkiyyətində olan torpaqların və istərsə də sahibkarların mülkiyyətində olan torpaqların hansının pisləşməsinin fərqi yoxdur. Biz nəticədən, ictimai təhlükəsizlikdən, bizim vəziyyətimizdə ekoloji təhlükəsizlikdən danışırıq.

Torpağa dəyən zərərin birbaşa obyektə torpaqların qorunması və səmərəli istifadəsi üçün ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində inkişaf edən münasibətlərdir. Əlavə bir obyektin sağlamlığı və ya həyatı qorumaq üçün bir əlaqədir.

Torpaq ehtiyatlarının qorunması və istifadəsi ilə əlaqədar mövcud hüquqi münasibətlər Rusiya Federasiyası Konstitusiyası ilə, Rusiya Federasiyasının Torpaq Məcəlləsi ilə, "Ətraf mühitin qorunması haqqında" Federal Qanunla, "Əhalinin sanitariya və epidemioloji rifahı haqqında" qanunla, habelə Rusiya Federasiyasının digər subyektləri, nazirliklərinin normativ hüquqi aktları ilə tənzimlənir

Azərbaycan Respublikasında bu cür mənbələr "Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası", "Torpaq Məcəlləsi", "Yerin təkisi haqqında" 13 fevral 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu, "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 02 mart 2002-ci il tarixli Qanunlarıdır.

Bu cinayətin obyektiv tərəfi Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində və Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsində öz əksini tapmışdır. Obyektiv baxımdan, cinayət, torpağın cinayət qanunu ilə aydın şəkildə nəzərdə tutulmuş zəhərlənməsi və çirklənməsi ilə xarakterizə olunur. Zəhərlənmə torpağın pestisidlərlə və ya iqtisadi

fəaliyyətin zərərli məhsulları ilə doymasıdır. Bunun nəticəsində torpaq insanların, heyvanların, həşəratların, bitkilərin və digər orqanizmlərin sağlamlığı üçün təhlükəli vəziyyətə düşür və ondan istifadə onların ölümünə səbəb olur. Çirklənmə zərərli təsirlər üçün müəyyən edilmiş standartları aşan və insan sağlamlığı, flora və faunanın vəziyyəti üçün təhlükə yaradan torpaq keyfiyyətindəki fiziki, kimyəvi, bioloji dəyişiklikdən ibarətdir. Torpağa dəyən digər zərərlər (zəhərlənmə və ya çirklənmə kimi) yalnız gübrələrin, təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrin işlənməsi qaydalarının pozulması ilə əlaqələndirilir. Buna görə də torpağa dəyən digər zərərlər yerin zibil və ya tullantılarla çirklənməsi, zibil yerlərinin icazəsiz qurulması, kanalizasiya və mexaniki yollarla torpağa ziyan vurulması (münbit qatın sökülməsi, meliorasiya qaydalarının pozulması, xəndəklərin qazılması, tullantıların tökülməsi, su basması, yağanların və külək eroziyasının formalaşmasını nəzərdə tutmur və s.). Digər zərərlər, qaydaları pozaraq gübrələr və ya pestisidlərdən istifadə edildikdən sonra təhlükəli kimyəvi birləşmələrin meydana gəlməsi, təhlükəli orqanizmlərin, zərərli orqanizmlərin çoxalması və ya faydalı orqanizmlərin məhv edilməsi nəticəsində yer üzünün məhv edilməsinə aid edilə bilər. Maraqlıdır ki, Azərbaycan qanunverici orqanı, Rusiyadan fərqli olaraq, Cinayət Məcəlləsinin 254-cü maddəsinin dispozisiyasına əsasən, gübrələri ekvivalent kateqoriyalar kimi qiymətləndirərək təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələr kimi təsnif etmir. Rus qanunvericiliyi, gübrələrdən təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrin bir növü kimi danışır. Bu cür maddələrin alt növü olaraq, rus qanunvericiliyi bitki böyüməsi stimulantlarından, pestisidlərdən də bəhs edir.

Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 254-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan cinayətin nəticələri sağlamlığa zərər və ya insan həyatından məhrum etmə ilə ifadə olunur. Qanunda göstərilən hərəkətlər (hərəkətsizlik) və nəticələr arasında bir səbəbli əlaqələr olmalıdır. Cinayət tərkibi maddi əhəmiyyətə malikdir. Torpağın çirklənməsi, zəhərlənməsi və ya başqa bir zərərin insan sağlamlığına və ya ətraf mühitə ziyan vurması halında cinayət sona çatır.

Həm Azərbaycan, həm də Rusiya cinayət qanunvericiliyində torpağa dəyən zərər, gübrələrin

və digər təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrin saxlanması, istifadəsi və daşınması zamanı istifadə qaydalarının pozulması ilə əlaqəli olmalıdır. Torpağa dəyən ziyan bu cür qaydaların pozulması ilə əlaqədar yaranmazsa təqsirkarların mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq torpağa dəymiş ziyanı görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi qeyri-mümkündür. Deməli təhlil etdiyimiz maddədə yalnız zəhərlənmə, çirklənmə, təsərrüfat və ya digər fəaliyyət sahələrinin zərərli məhsulları ilə torpağa dəyən zərərlər, insan sağlamlığına və ya ətraf mühitə ziyan vurulması ilə nəticələnməyə cinayət məsuliyyətindən söhbət gedə bilər.

Qüvvədə olan cinayət məəcəllələrinin qəbul edildiyi vaxtdan keçən dövr ərzində bu və digər cinayət xarakterli hadisələrin, əməllərin, törədilməsinə səbəb olan iqtisadi sıçrayışlar, iqtisadiyyatın yeni sahələrinin meydana gəlməsi, ekoloji tarazlığa insan fəaliyyətinin mənfi təsirlərinin artması baş vermişdir. Ona görə də bu amillər ekoloji təhlükəsizliyin cinayət qanunu normaları ilə effektiv müdafiəsinin təkmilləşdirilməsinə labüd edir. Bu xüsusən Azərbaycan Respublikasının ərazilərinin ekoloji təhlükəzliyinin pozulmasında özünü göstərir. Məlum olduğu kimi Ermənistan Respublikasının silahlı birləşmələrinin və qanunsuz müddəli silahlı birləşmələrinin Azərbaycan torpaqlarının 20%-i işğal etmələri nəticəsində sülh və insanlıq əleyhinə çoxsaylı cinayət hadisələri törətmələri ilə yanaşı ekosid cinayətləri törətmişlər. İşğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə aparılan monitorinqlə müəyyən edilmişdir ki, son dövrlər işğal olunmuş ərazilərdə xarici ölkələrin konkret şirkətlərinin ekologiya və yerin təkinin istismarı qaydalarının kobud şəkildə pozulması ilə nəticələnməyə qanunsuz sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmuşlar. Bu faktlarla bağlı Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğu tərəfindən cinayət işləri üzrə bütün təqsirli şəxslərin beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində məsuliyyətə cəlb edilməsi istiqamətində işlər aparılır. Bu qanunsuz əməllər və ekoloji cinayətlər siyahısında Ermənistan Respublikasının sahibkarlıq subyektlərinin vasitəçiliyi ilə xarici şirkətlərin qanunsuz olaraq Azərbaycan Respublikasının ərazisində dağ-mədən işləri aparmaları həmçinin, Zod və Vəjnəli qızıl yataqlarının qanunsuz istismarı ilə ətraf mühitə zərərli maddələrin və çaylarımıza siyanit turşusu və digər zəhərli maddələrin axıdılması faktlarını göstərmək olar.

Yuxarıda qeyd edilənləri və torpaq kimi bir obyektin, xüsusən də elmi-texniki tərəqqi şəraitində özünəməxsusluğunu nəzərə alaraq, yerli qanunvericimiz təklifimizi nəzərdən keçirərək Azərbaycan Respublikası Cinayət məəcəlləsinin 254-cü maddəsinin dispozisiyasını aşağıdakı kimi formalaşdıracaq:

“Saxlanması, istifadə edilməsi yaxud daşınması zamanı gübrələrlə, təhlükəli kimyəvi və ya bioloji maddələrlə davranış qaydalarının pozulması nəticəsində təsərrüfat və ya başqa fəaliyyətin zərərli məhsulları ilə torpaqların zəhərlənməsi, çirkləndirilməsi sənaye istehsalının zərərli tullantıları ilə çirkləndirilməsi yaxud onların başqa cür kəllənməsi, insanların sağlamlığına və ya ətraf mühitə əhəmiyyətli ziyanın vurulmasına səbəb olduqda” cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Ədəbiyyat:

1. Модельный уголовный кодекс для государств — участников Содружества Независимых Государств. Принят Постановлением Межпарламентской ассамблеи государств — участников Содружества Независимых Государств 17 февраля 1996 г. //URL: http://www.consultant.ru/popular/koap/13_9.html.
2. Федеральный закон от 10 января 2002 г. N 7-ФЗ «Об охране окружающей среды»// СЗ РФ. 2002. N 2. Ст. 133
3. Закон РФ от 30 марта 1999 г. N 52-ФЗ «О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения»// СЗ РФ. 1999. N 14. Ст. 1652
4. Закон РФ от 19 июля 1997 г. N 109-ФЗ «О безопасном обращении с пестицидами и агрохимикатами»// СЗ РФ. 1997. N 29. Ст. 3510.
5. Федеральный закон от 10 января 1996 г. N 4-ФЗ «О мелиорации земель»// СЗ РФ. 1996. N 3. Ст. 142.
6. Конституция Азербайджанской Республики, принята 12.11.1995 года на всеобщем голосовании (референдум) и вступила в силу 27.11.1995 года.
7. «Земельный кодекс» Азербайджанской Республики был утвержден законом № 695-IQ от 25.06.1999 года.
8. Закон Азербайджанской Республики «О недрах» № 439-IQ от 13.02.1998 года.
9. Закон Азербайджанской Республики «Об охране окружающей среды» № 678-IQ от 08.06.1999 года.

Ulezko Sergey İvanoviç,
hüquq elmləri doktoru, Rostov Dövlət İqtisad
Universitetinin Cinayət Hüququ, Cəza İcrası
Hüququ və Kriminologiya kafedrasının müdiri,

Vəliyev Zahid Baxşalı oğlu,
Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun
veteranı, Rostov Dövlət İqtisad Universitetinin
aspirantı, Qərbi Kaspi Universitetinin Hüquq
kafedrasının müəllimi.